

УДК 338.47: 656.61.003.13

Н.В. Дубовик

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ
ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ
МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ**

Исследованы особенности формирования системы показателей эффективности развития предприятий морского транспортного комплекса.

Ключевые слова: показатели эффективности, морской транспортный комплекс, цели развития МТК.

Досліджено особливості формування системи показників ефективності розвитку підприємств морського транспортного комплексу.

Ключові слова: показники ефективності, морський транспортний комплекс, цілі розвитку МТК.

With the development of economy, science, social and economic processes that occur in the country and in the world, expanding aspects that must be considered when developing strategies for the development of maritime transport complex (MTC) enterprises because of their impact on the development of this important industry is essential. In this regard, the purpose of the article is to study the peculiarities of the system performance of enterprises of MTC.

The features that must be considered in assessing the efficiency of the development of companies and MTC are as follows:

- influence on the final results of the fleet, ports and other enterprises of MTC everything related to the development, adoption and implementation of management solutions (forms and methods of management, governance structure, etc.);*
- economic, political and social aspects that determine the place and role of ownership in achieving high end results maritime;*

– development of public-private partnerships, the use of different forms of interaction between business and government for solving socially important problems on mutually agreed terms;

– MTC functioning as a whole at the expense of structural links that are found in the process of solving the common task of traffic and cargo handling at the interaction of the industry in a variety of areas (organizational, technical, economic, legal, etc.). Interaction encompasses not only the company of sea, but other modes of transport;

– effective mechanism of mutual shipping companies with cargo owners, fuel suppliers and others., the state budget, which affects the availability of the necessary working capital, the need for additional financial resources in the form of short-term bank credits to fulfill various obligations;

– need to implement international norms and rules in the field of maritime transport, which significantly affects the efficiency of enterprise operation MTC.

Specified evidence of special requirements for evaluating the effectiveness of the operation and development of enterprises MTC.

The choice of indicators and assess the effectiveness of MTC companies will undoubtedly affect the objectives of the MTC, which generally include:

- development of modern and efficient transport infrastructure for accelerating the movement of goods and reduce transport costs in the economy;*
- increasing the availability of services to the public transport sector;*
- enhancing enterprise competitiveness MTC and transit potential of the country;*
- enhancing integrated security and stability of the MTC;*
- improving the investment climate and the development of market relations in maritime transport.*

This article describes the main areas of implementation of Transport Strategy of Ukraine till 2020, which surely must be considered when developing a system of indicators of MTC enterprises.

Keywords: *performance indicators, marine transport sector, development of maritime transport complex enterprises.*

Постановка проблеми. Діяльність та роль підприємств морського транспортного комплексу (МТК) в цілому в розвитку міжнародного поділу праці, світової торгівлі, економіки окремо взятої держави або регіону важко переоцінити. Від ефективності їх функціонування та розвитку залежать темпи зростання виробництва, рівень його спеціалізації і кооперування, результативність відтворювальних процесів в інших галузях економіки. МТК забезпечує базові умови життєдіяльності та розвитку держави і суспільства. В останні роки значно зросла системоутворююча роль МТК і підвищився взаємозв'язок завдань його розвитку з пріоритетами соціально-економічних перетворень.

У зв'язку з цим питання, що стосуються оцінки ефективності розвитку підприємств МТК, як і раніше є актуальними.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання визначення ефективності функціонування і розвитку транспорту знайшли своє відображення у працях багатьох авторів, у тому числі Абалкіна Л.І., Астахова А.С., Баєва С.М., Бачуріна А.В., Канторовича Л.В., Котлубая А.М., Краєва В.І., Лівшиця В.Н., Обухова С.А., Плишевського Б.П., Примачова Н.Т., Хачатурова Т.С., Чекаловця В.І. та інших. Важливе місце відводиться питанням теорії і практики вимірювання та оцінки ефективності виробництва та інвестицій в світовій економічній науці [1, 3, 4]. Особливу увагу питанням економічної ефективності приділяється при обґрунтуванні перспектив розвитку морського транспорту як однієї з найбільш фондомістких галузей виробництва, що вимагають великих капітальних вкладень.

Для формування системи показників ефективності розвитку підприємств МТК необхідно враховувати специфіку галузі, особливості оцінки та джерела економічної ефективності стосовно підприємств МТК [7].

Завдання дослідження. По мірі розвитку економіки, науки, соціально-економічних процесів, які протікають в країні та в світі, розширюються і аспекти, які необхідно враховувати при розробці стратегій розвитку підприємств МТК, оскільки їх вплив на розвиток цієї важливої галузі суттєвий. У зв'язку з цим метою статті є дослідження особливостей формування системи показників ефективності розвитку підприємств морського транспортного комплексу.

Основний матеріал дослідження. Морський транспорт – складна багатофункціональна система, яка є одночасно елементом виробничої інфраструктури та в теж час може бути представлена в якості самостійної галузі економіки, що за безпечує її продукцію, виробництво якої неможливо або ж економічно не вигідно в межах якої-небудь країни або окремо взятого регіону. Морський транспорт схильний до впливу тих же закономірностей, що і всі інші сфери економіки. Але в силу наявності певної специфіки та особливостей, властивих тільки йому і відділяючих його з інших аналогічних галузей, економічні явища і процеси, які відбуваються, роблять дещо інший вплив на кінцеві результати його діяльності в порівнянні з іншими галузями.

Якщо розглядати морський транспорт як галузь, що виробляє продукцію в межах регіону або країни, то ефективність вкладення виробничого капіталу повинна оцінюватися з тих же позицій, що й ефективність вкладення капіталу в будь-яку іншу виробничу сферу (відповідні галузі промисловості, сільського господарства). Якщо розглядати морський транспорт як елемент виробничої інфраструктури, то в даному випадку ефективність вкладення капіталу в цю область буде залежати від ступеня задоволення потреб виробництва, суспільства в морських перевезеннях, а результати вкладення (ефективність) слід оцінювати

опосередковано, через результати функціонування галузей матеріального виробництва, які змінюються залежно від рівня розвитку морського транспорту. Разом з тим, саме по собі вкладення в морську галузь, в принципі, підвищує ефективність суспільного виробництва, оскільки так чи інакше стимулює розвиток інших галузей матеріального виробництва, різних елементів виробничої інфраструктури (зв'язок, інші види транспорту). Це означає, що економічний результат (ефект), обумовлений розвитком підприємств МТК, найбільшою мірою в порівнянні з іншими галузями формується поза даної системи. Виникає так званий синергічний ефект, при якому зростає ефективність діяльності в результаті з'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему за рахунок системного ефекту (емержентності). При цьому диференціювати цей результат за складовими практично не представляється можливим, як неможливо розділити окремі об'єкти морського транспорту на такі, що виробляють самостійну продукцію, та такі, що забезпечують обслуговування галузей матеріального виробництва. Більше того, такий поділ порушило б принцип комплексності, який є одним з основних принципів розвитку даної галузі.

У всіх випадках ефективне функціонування та розвиток МТК пов'язано з об'єктивним прогнозуванням потреби в перевезеннях, оскільки тільки на його основі можна здійснити раціональне завантаження наявних потужностей і визначити потреби їх перспективного розвитку. У сучасних умовах підприємства МТК змушені самостійно вирішувати ці завдання, і їх кінцеві результати багато в чому залежать від того, наскільки об'єктивно ними оцінюється рівень попиту на продукцію морського транспорту в різних сегментах світового фрахтового ринку.

Особливостями, які необхідно враховувати при оцінці ефективності функціонування та розвитку підприємств МТК, є наступні [7]:

– вплив на кінцеві результати роботи флоту, портів та інших підприємств МТК всього, що пов'язано з розробкою, прийняттям та реалізацією управлінського рішення (форми і

методи управління, структура управління і так далі). Вплив цей істотний, зважаючи фондомісткість та ресурсоемність продукції морського транспорту. Рішення доводиться приймати, оцінюючи широке коло альтернативних варіантів. У цьому випадку велике значення мають рівень компетентності керівника, що приймає рішення і віддає розпорядження про його виконання, якість і своєчасність рішення. У сучасних умовах деякі рішення з управління транспортним флотом необхідно приймати практично в момент пропозиції вантажів до перевезення. Тому з можливого кола альтернативних варіантів необхідно вибрати такий, який забезпечить не короточасну вигоду, а в майбутньому, можливо, призведе до зниження ефективності використання виробничих потужностей, а той, який в усіх відношеннях буде забезпечувати довготривалу ефективну роботу підприємства в тривалій перспективі;

– економічні, політичні та соціальні аспекти, що визначають місце і роль форми власності в досягненні високих кінцевих результатів на морському транспорті. Механізм відчуження повинен мати соціальні, правові та економічні основи, але не політичні. Іншими словами, не завжди зміна власника веде до підвищення ефективності виробництва, підвищення продуктивності праці, зміни ставлення людей до виконання своїх функцій (підвищення творчої віддачі). Особливо актуальним є це питання в даний час;

– розвиток державно-приватного партнерства, застосування різних форм середньо та довгострокової взаємодії держави і бізнесу для вирішення суспільно значущих завдань на взаємовигідних умовах;

– в сучасних умовах ефективне функціонування підприємств МТК можливо лише при безпосередній участі держави. Ця участь має проявлятися у захисті прав підприємств галузі, реалізації політики протекціонізму по відношенню до них, державного фінансування і кредитування розвитку флоту, портового господарства, стійкості законодавчої бази. Ефективний

розподіл результатів, залучення інвестицій у галузь, надання гарантій з боку держави також залежать від держави;

– функціонування МТК як єдиного цілого здійснюється за рахунок конструктивних зв'язків, що виявляються в процесі вирішення спільного завдання – перевезення та перевалки вантажів – при взаємодії підприємств галузі в різних сферах (організаційної, технічної, економічної, правової та ін.) Взаємодія охоплює підприємства не тільки морського, а й інших видів транспорту. В даний час сфера взаємодії розширилася за рахунок спільної діяльності з різними комерційними структурами, які не мають прямого відношення до морського транспорту. У зв'язку з цим постійно існує потреба у прийнятті спільних управлінських рішень відповідно до умов виробництва, що змінюються, ефективність яких, в першу чергу, залежить від способу їх розробки в рамках кожного підприємства, від використаних форм і методів управління;

– діючий механізм взаєморозрахунків судноплавних підприємств з вантажовласниками, постачальниками палива та ін., державним бюджетом, що впливає на наявність необхідних обігових коштів, потреба в залученні додаткових фінансових ресурсів у вигляді короткострокових банківських кредитів для виконання різних зобов'язань;

– необхідність виконання міжнародних норм і правил у сфері морського транспорту, що істотно впливає на ефективність функціонування підприємств МТК. Міжнародні стандарти з безпеки мореплавства, виражені у формі конвенцій і різних нормативних актів, стають невід'ємною частиною національного морського права, спрямованого на забезпечення безпеки людського життя на морі, причому відповідні державні стандарти не можуть бути нижче міжнародних. У всі міжнародні конвенції, розроблені в рамках Міжнародної морської організації (ІМО), закладається принцип обов'язкового виконання положень цих конвенцій всіма державами, які часто навіть не мають свого флоту, але є залученими будь-яким чином в діяльність, що підпадає під положення конкретної концепції.

Вищевикладене ще раз свідчить про особливі вимоги до оцінки ефективності функціонування та розвитку підприємств МТК. Наявність відмітних особливостей говорить про складність процесів, що протікають на морському транспорті та при його взаємодії з іншими суб'єктами виробничо-господарської діяльності.

Крім того, беручи до уваги сучасні тенденції розвитку економіки, управління, технологій виробництва, впровадження міжнародних стандартів менеджменту якості, екологічного менеджменту, управління охороною здоров'я та безпекою праці, управління ланцюгами постачань і багатьох інших, важливо також враховувати:

– склад бізнес-процесів на підприємствах МТК, спрямованих на створення певного продукту або послуги для споживачів, а саме керуючі (бізнес-процеси, які керують функціонуванням системи (корпоративне управління, стратегічний менеджмент), операційні (бізнес-процеси, які складають основну діяльність підприємства і створюють основний потік доходів (перевезення і переробка вантажів, судноремонт, суднобудування, надання різних послуг (агентування, експедирування тощо), постачання, кріюінг та ін.), підтримуючі (бізнес-процеси, які обслуговують основний бізнес-процес (бухгалтерський облік, підбір персоналу, технічна підтримка та ін.);

– необхідність проведення порівняльної оцінки діяльності підприємств на основі системи показників з використанням прийомів бенчмаркінга, який дозволяє використовувати досвід кращих підприємств, власних підрозділів, окремих фахівців для підвищення ефективності діяльності, вдосконалення бізнес-процесів і заснований на аналізі конкретних результатів, їх використанні у власній діяльності;

– цілеспрямовані зміни організаційно-управлінських та виробничо-технологічних процесів, пов'язаних з розробкою, проектуванням і виробництвом продукції (виконуваних робіт, надання послуг), включаючи такі види діяльності, як модернізація бізнес-процесів, реалізація змін у стратегіях розвитку

підприємств, спрямовані на вирішення інноваційних завдань, впровадження нових інформаційних технологій і сучасних стандартів корпоративного управління, сертифікація виробництва на відповідність стандартам якості, використання механізмів державно-приватного партнерства, тощо;

– комунікаційний інструмент, спрямований на активізацію зусиль по створенню перспективних комерційних технологій, нових продуктів (послуг), на залучення додаткових ресурсів для проведення досліджень і розробок на основі участі всіх зацікавлених сторін (бізнесу, науки, держави, громадських організацій), вдосконалення нормативно-правової бази в галузі науково-технологічного, інноваційного розвитку підприємств МТК;

– реалізацію комплексу цілей і заходів, що забезпечують безперервний процес зміни стану підприємств МТК, що характеризується значним підвищенням ефективності їх діяльності шляхом впровадження принципово нових ідей, перетворень, технологій, інновацій в управлінні;

– освоєння нових технологій підприємствами, по-перше, шляхом придбання, установки, впровадження у виробничу діяльність нового та енергоефективного виробничого обладнання, технологій та технологічних рішень, прийомів і методів організації виробництва, навчання персоналу з їх використання, по-друге, шляхом реконструкції виробничих потужностей з метою їх оновлення, зниження собівартості, збільшення обсягу випуску продукції (виконуваних робіт, надання послуг), підвищення продуктивності праці, екологічності та енергоефективності виробництва.

На вибір показників і проведення оцінки ефективності розвитку підприємств МТК безсумнівно впливають цілі розвитку МТК, до яких в цілому можна віднести:

– розвиток сучасної і ефективної транспортної інфраструктури, що забезпечує прискорення руху товару і зниження транспортних витрат в економіці;

– підвищення доступності послуг транспортного комплексу для населення;

– підвищення конкурентоспроможності підприємств МТК та реалізація транзитного потенціалу країни;

– підвищення комплексної безпеки і стійкості МТК ;

– поліпшення інвестиційного клімату та розвиток ринкових відносин на морському транспорті.

Розпорядженням Кабінету міністрів України від 20 жовтня 2010 р. N 2174-р була схвалена Транспортна стратегія України на період до 2020 року [8]. Розглянемо основні напрями реалізації Стратегії, які безсумнівно необхідно враховувати при розробці системи показників розвитку підприємств МТК.

Одним із перших таких напрямків є розвиток транспортної інфраструктури шляхом забезпечення розвитку мережі автомобільних доріг, насамперед автомагістралей та обходів населених пунктів, підвищення пропускної спроможності основних залізничних ліній, транспортних вузлів, залізничних і автомобільних під'їздів до морських портів, вулично-дорожньої мережі великих міст. Реалізація цього напрямку дозволить збільшити вантажопотоки, що проходять через Україну, а отже, і обсяги переробки вантажів у морських портах.

Наступним напрямком є оновлення рухомого складу транспорту. На жаль, у цьому напрямку не приділено жодної уваги морському транспортному флоту. На одній з пресконференцій в «Обозревателе» [4] член Ради підприємців при Кабінеті Міністрів України Віктор Лисицький заявив, що морський транспортний флот України скоротився в дев'ять разів, у той час як у всьому світі спостерігається постійне зростання суднобудування. Це безсумнівно негативно позначається на розвитку МТК та економіки держави в цілому.

Наступний напрямок пов'язаний з поліпшенням інвестиційного клімату шляхом створення сприятливих умов для забезпечення привабливості галузі транспорту для залучення інвестицій, зокрема іноземних, з метою оновлення та модернізації мате-

ріально-технічної бази галузі, розвитку державно-приватного партнерства, залучення інвестицій на умовах концесії, удосконалення механізму лізингу для оновлення рухомого складу транспорту. Реалізація цього напрямку безумовно позитивно вплине на транспортну галузь в цілому. Однак необхідно конкретизувати зазначені заходи щодо окремих видів транспорту, оскільки вони значно відрізняються можливостями залучення капіталу, часткою державного сектора в загальній структурі транспортних підприємств, увагою держави щодо надання сприятливих режимів розвитку окремих галузей транспорту та ін. Морському транспорту України в умовах відсутності державної підтримки дуже важко конкурувати з іншими морськими державами. Тому при формуванні системи показників необхідно передбачити такі, які в майбутньому можна буде використовувати для характеристики реалізації розглянутого напрямку Транспортної стратегії України.

Забезпечення доступності та підвищення якості транспортних послуг є наступний напрямок, реалізація якого у тому числі передбачена шляхом:

- розроблення та впровадження державних соціальних стандартів і нормативів транспортного обслуговування,
- забезпечення з урахуванням світового досвіду швидкої доставки вантажів;
- скорочення часу, необхідного для оброблення вантажів у портах та пунктах пропуску через державний кордон;
- впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на базі глобальної навігаційної системи;
- забезпечення розвитку інтермодальних перевезень;
- збільшення обсягу та номенклатури вантажів, що перевозяться в контейнерах;
- запровадження електронного документообігу;
- створення комплексних інформаційних систем управління, контролю та ідентифікації вантажів і контейнерів, повідомлення про їх прибуття, оснащення транспортних засобів

супутниковими навігаційними системами, інтегрованими до єдиної системи координатного управління;

– впровадження прозорого механізму тарифного регулювання, розроблення та затвердження порядків (методик) формування і зміни тарифів.

Напрямок, пов'язаний з інтеграцією вітчизняної транспортної системи до європейської та міжнародних транспортних систем, стосовно у тому числі й МТК, планується реалізовувати шляхом:

- забезпечення розвитку експорту транспортних послуг, ефективного використання транзитного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного транспорту на міжнародному ринку транспортних послуг;
- приєднання і забезпечення виконання міжнародних транспортних конвенцій та угод;
- гармонізації вітчизняного законодавства з транспортним законодавством Європейського Союзу (ЄС);
- розроблення та впровадження відповідно до міжнародних вимог технічних та технологічних регламентів і стандартів;
- уніфікації вимог до перевізників;
- забезпечення співробітництва з ЄС з метою розвитку міжнародних транспортних коридорів та осей, визначених Групою високого рівня Європейської Комісії;
- забезпечення експлуатаційної сумісності транспортних мереж України та сусідніх держав;
- забезпечення співпраці у використанні систем супутникової навігації у рамках Угоди про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи (ГНСС) між Україною та ЄС, його державами-членами.

Таким чином, уточнення деяких особливостей оцінки економічної ефективності поряд із загальними принципами оцінки дозволяють скласти основу для побудови системи показників ефективності розвитку підприємств МТК.

Висновки. Побудову системи показників розвитку підприємств МТК необхідно здійснювати, використовуючи сучасні наукові інструменти та практику їх використання в діяльності окремих підприємств, компаній, при розробці стратегій розвитку окремих галузей. Крім того існуючі підходи до оцінки ефективності розвитку підприємств МТК базуються в основному на виключно загальних фінансових індикаторах, що спрощує їх, але, водночас, не дозволяє здійснити комплексну оцінку розвитку підприємства з урахуванням специфіки його діяльності, специфіки продукції. Тому побудова системи показників, яка б враховувала цю специфіку, дозволить підприємствам МТК вийти на новий рівень менеджменту та підвищити власну конкурентоздатність.

Для вирішення проблеми усебічного аналізу і визначення стану і ефективності розвитку підприємств морського транспортного комплексу пропонується використати можливості побудови та впровадження системи ключових показників та системи збалансованих показників ефективності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бабо А. Прибыль.* / А. Бабо; Пер. с фр., общ. ред. и коммент. В.И. Кузнецова. – М.: А/О Издательская группа «Прогресс», 1993. – 176 с.
2. *Винников В.В. Проблемы комплексности развития морского транспорта Украины: Монография* / В.В. Винников. – Одесса: Феникс, 2005. – 350 с.
3. *Коупленд Т., Коллер Т., Муррин Дж. Стоимость компаний: оценка и управление: 3-е изд., перераб. и доп. Пер. с англ. /Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин.* – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 576 с.
4. *Лисицкий В. Морской флот Украины сократился в девять раз [Электронный ресурс] / В. Лисицкий // Сайт obozrevatel.com – 2013. -Режим доступа до документа: <http://obozrevatel.com/politics/passazhirskij-flot-ukrainyi-sokratilsya-v-devyat-raz-lisitskij.htm>*

5. *Нивен Пол Р. Сбалансированная система показателей. Шаг за шагом, максимальное повышение эффективности: Пер. с англ. / Пол Р. Нивен.* – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2004. – 328 с.
6. *Примачев Н.Т. Принципы интеграции в торговом судоходстве / Н.Т. Примачев, Н.Н. Примачева.* – Одесса: Феникс, 2005. – 286 с.
7. *Тимофеева Н.В. Совершенствование методов оценки экономической эффективности развития национального флота Украины: Диссертация на соискание ученой степени к. э. н. / Н.В. Тимофеева.* – Одесса, 1999. – 171 с.
8. *Транспортна стратегія України на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України.* – База даних «Законодавство України». – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>

Стаття надійшла до редакції 24.02.2014

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна теорія і кібернетика» Одеського національного морського університету **Г.С. Махуренко**

доктор економічних наук, старший науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України **О.А. Ліпінська**